

pod wpływem koncepcji pluralistyczno-relatywistycznej, religie pozachrześcijańskie roszczą sobie prawo do absolutności w dziedzinie prawdy, czyli do pełni prawdy? Warto to zbadać. Gdyby się bowiem okazało, że nie lub że nie wszystkie, a mam takie intuicje, to by rzuciło więcej światła – i to teologicznoreligijnego, ściśle związanego z teologią fundamentalną – na kwestię werytatywności, a także wiarygodności chrześcijaństwa. Mogłoby się okazać, że tylko nieliczne religie do tego aspirują, a może tylko chrześcijaństwo? Oczywiście, jak często powtarzał ks. prof. Rusecki, same roszczenia nie wystarczą, konieczne jest ich uzasadnienie. W rozdziale tym brakuje wyraźnych podsumowań paragrafów.

Rozdział IV (*Trwanie prawdy w Kościele* – s. 245-297) i rozdział V (*Uwarunkowania skuteczności motywacyjnej argumentu werytatywnego* – s. 299-344) są bardzo dobre zarówno pod względem merytorycznym, jak i formalnym.

Zakończenie jest zwięzłe, merytorycznie poprawne.

Bibliografia ogólnie została podzielona właściwie, na pewno po głębokim namyśle nad całą literaturą przedmiotu. Zgłaszam tylko jedno zastrzeżenie, ważne. Skoro rozprawa dotyczy argumentu werytatywnego, to opracowania (s. 358-359) powinny dotyczyć także jego czy – szerzej – problematyki prawdy, a nie tylko teologii Balthasara.

Czy są w książce jakieś niedociągnięcia? Wspomniałem już o kilku. Ponadto Autor nie zauważył książki R. Fisichelli *La via della verità. I mistero dell'uomo nel mistero di Christo* (Milano: Figlie di San Paolo 2003). Zważywszy na nowatorstwo *via veritatis* w teologii fundamentalnej, należało ją choćby odnotować w bibliografii.

Podsumowując, wydaje mi się, że poza Polską nie ma tak holistycznego opracowania argumentu aletejologicznego. Książkę *Logika Objawienia* należy zaliczyć do prac naukowych rozwijających myśl ks. prof. Ruseckiego w zakresie szczegółowego budowania argumentów. Pasuje się ona obok np. monografii ks. dr. Grzegorza Dziewulskiego *Świadectwo chrześcijańskie jako znak wiarygodności Kościoła* (Lublin: Wydawnictwo KUL 2010) poświęconej argumentowi martyriologicznemu i jest wkładem w rozwój tzw. lubelskiej szkoły teologicznofundamentalnej.

Ks. Krzysztof Kaucha
Katedra Eklezjologii Fundamentalnej KUL

Chrześcijańskie świadectwo dzisiaj. (Theologia Radomiensia t. 2). Red. D. Swend, P. Borto. Radom: Wydawnictwo Diecezji Radomskiej AVE 2012 ss. 249.

Rok Wiary jest dla wierzących w Chrystusa czasem refleksji nad rzeczywistością wiary oraz stanowi wezwanie do jej odnowy i autentycznego przeżywania. W czasie

wielorakich przemian, jakie obecnie przeżywa ludzkość, potrzebna jest pogłębiona refleksja, zarówno nad treścią wiary, jak również nad sposobami jej przeżywania i świadczenia o niej. W kontekście kryzysu wiary, który dotknął wielu ludzi, istnieje wielkie zapotrzebowanie na świadectwo żywej oraz dojrzałej wiary chrześcijańskiej.

Każda sytuacja życia oraz różne jego okoliczności mogą zostać wykorzystane przez człowieka wierzącego do złożenia świadectwa wiary. Chrześcijańskie świadectwo wiary wypływa ze zobowiązań przyjętych w sakramencie chrztu oraz bierzmowania. Jednak w swej najgłębszej istocie jest ono owocem działania Ducha Świętego w sercu wierzącego. Autentyczne świadectwo chrześcijańskie pochodzi od Jezusa Chrystusa, na Nim się wzoruje i ostatecznie do Niego prowadzi. Dlatego chrześcijanin staje się dla świata czytelnym znakiem Chrystusa, wtedy gdy jego naśladowanie Mistrza wypływa z wewnętrznego zjednoczenia z Nim. Żywa wiara oznacza przede wszystkim osobową wspólnotę życia z Chrystusem. Świadectwo wiary wypływa zatem z doświadczenia osobowej relacji wierzącego z Jezusem Chrystusem.

W zaprezentowanej powyżej problematyce wiary i świadectwa lokuje się praca zbiorowa pod redakcją ks. dr. Daniela Swenda i ks. dr. Pawła Borto pt. *Chrześcijańskie świadectwo dzisiaj*. Recenzowana publikacja jest pokłosiem dwudniowej sesji naukowej na temat chrześcijańskiego świadectwa, która odbyła się dniach 26-27 maja 2010 r. w Kielcach i Radomiu. Celem niniejszej publikacji jest „zainicjowanie pogłębionej refleksji na temat chrześcijańskiego świadectwa” (s. 8). Recenzowana pozycja składa się z trzech części. Pierwsza ukazuje zagadnienie kontekstu współczesnego świadectwa chrześcijańskiego. Druga – *U źródeł świadczonej prawdy* – stanowi opis wczesnochrześcijańskiego rozumienia świadectwa. Część trzecia daje odpowiedź na pytanie: „w jaki sposób – w kontekście zsekularyzowanej religijnie i moralnie współczesności oraz faktu autentycznego świadectwa w pierwotnym Kościele – chrześcijaństwo winno być dzisiaj podmiotem świadectwa” (s. 8).

Część pierwsza zarysowuje kontekst współczesności, w której chrześcijanie świadczą o Jezusie Chrystusie. Ks. Andrzej Jędrzejewski w artykule *Europa i Polska. Sekularyzacja czy nowa religijność?* prezentuje zagadnienie kryzysu wiary w cywilizacji Europy Zachodniej. Kryzys wiary wiąże się przede wszystkim z procesem sekularyzacji, która charakteryzuje się zarówno jawnym sprzeciwem wobec prawd wiary i zasad życia moralnego, jak również „ateizmem obojętności” i wykluczeniem religii z życia społecznego. Autor analizując proces sekularyzacji próbuje odpowiedzieć na pytanie: „Czy czeka nas w postnowoczesnym świecie druga fala sekularyzacji, czy przeciwnie, odwrócenie procesu i wzrost religijności?” (s. 15). Ks. Jędrzejewski najpierw określa rozumienie pojęcia sekularyzacji, a następnie omawia hipotezę F.-X. Kaufmanna (proces sekularyzacji doprowadzi do zaniku religijności) oraz poglądy tych socjologów religii (T. Parsons, P. Berger, T. Luckmann), którzy proces sekularyzacji wiążą nie tyle z osłabieniem religijności, ile z kształtowaniem się religijności nowego typu. Ks. Jędrzejewski odnosi się także do poglądów tych autorów, którzy uznali, że teza o sekularyzacji jest błędna, gdyż świat nigdy nie był tak religijny jak obecnie (Berger). Tezy o związku sekularyzacji z modernizacją nie potwierdzają pozaeuropejskie kraje rozwinięte (F. Fukuyama). W ocenie Autora ten stan rzeczy oznacza, iż nie można bezkrytycznie przyjąć tezy o sekularyzacji jako koniecznym elemencie nowoczesności oraz nieuchronnym zaniku religijności, gdyż

należy dostrzec kształtowanie się nowej religijności w Europie Zachodniej. Ks. Jędrzejewski za najważniejsze cechy nowej religijności uważa: „odkościelnienie” i subiektywizację religii, tendencje synkretystyczne, tylko częściową identyfikację z Kościołem, selektywność w przyjmowaniu prawd religijnych, niezgodność deklaracji wiary z jej treścią, wzmożone działanie sekt oraz innowacyjnych kultów religijnych, rozkwit nowych ruchów religijnych i wspólnot kościelnych. W podsumowaniu Autor stwierdza, że nie można jednoznacznie przewidzieć tego, w jaki sposób potoczy się dalej proces sekularyzacji w Europie Zachodniej oraz w Polsce.

W kolejnym artykule ks. Roman Kuligowski ukazuje zależności pomiędzy sekularyzacją i moralnością w ujęciu Josepha Ratzingera – Benedykta XVI. Tłem dla tej refleksji jest fakt, iż procesy sekularyzacji kręgu euroatlantyckiego doprowadziły nie tylko do wyzwalania się moralności spod wpływu Kościoła i jego nauki, ale także do negacji jednego uniwersalnego systemu wartości, pragmatyzmu moralnego i dyktatu relatywizmu. W swych publikacjach i wystąpieniach kard. Ratzinger – a potem papież Benedykt XVI – podkreślał rolę prawdy obiektywnej i właściwie ukształtowanego sumienia wrażliwego na tę prawdę. Autor artykułu szeroko omawia myśl niemieckiego teologa i papieża dotyczącą istoty wiary i wyznań, przed którymi staje człowiek wierzący. Podsumowując podjętą kwestię ks. Kuligowski akcentuje, że według Benedykta XVI współczesna sytuacja domaga się nowego języka przekazu wiary oraz pełniejszego ukazania związków religii i humanizmu.

Artykuł ks. Daniela Swenda *Chrześcijaństwo wobec promocji laickiej wizji świata* stanowi trzecią odsłonę elementów konstytuujących kontekst współczesności, który wynika z promocji laickiego spojrzenia na świat. Autor wyjaśnia samo pojęcie laicyzacji oraz omawia jej podstawowe formy. Prezentując stanowisko Kościoła wobec procesu laicyzacji (sekularyzmu), zauważa, że: „Kościół nie kwestionuje procesu laicyzacji jako takiego, lecz dostrzega określone niebezpieczeństwo ukryte w samej ideologii sekularyzmu, która – w sposób aprioryczny i zamierzony – kontestuje i planowo eliminuje Ewangelię z życia jednostek i społeczeństwa” (s. 62-63). Następnie Autor przedstawia współczesną artykulację sekularyzmu oraz omawia jego źródła akcentując neomarksizm i postmodernizm. Za szczególnie cenne trzeba uznać wnioski dotyczące chrześcijańskiej postawy wobec laickiej wizji świata. Z chrześcijańskiego punktu widzenia właściwie rozumiana sekularyzacja związana z autonomią rzeczy świeckich jest procesem nieuniknionym i stanowi znaczące wyzwanie dla Kościoła (por. KDK 36). Sekularyzmowi wojującemu i laicyzacji sterowanej, zdaniem ks. Swenda, należy przeciwstawić autentyczne świadectwo życia. Trzeba tworzyć w Kościele alternatywne formy przeżywania chrześcijaństwa sięgające jego korzeni, dać możliwość apostołskiego działania ludzi świeckich, promować głębsze rozumienie wiary oraz organizować wspólne formy protestu wobec zjawisk deprecjonujących rolę religii, a w szczególności chrześcijaństwa.

W drugiej części książki znajdują się artykuły odwołujące się do źródeł świadczonych prawdy. Ks. Paweł Borto w publikacji pt. *Znaki Zmartwychwstałego* omawia wiarygodność zmartwychwstania Jezusa Chrystusa przez odniesienie się do Jego znaków. Autor podejmując kwestię pustego grobu, wyjaśnia historyczną wiarygodność tej tradycji oraz wykazuje, że znak pustego grobu był konieczny, choć niewystarczający dla wiary w zmartwychwstanie Chrystusa. Omawiając chrystofanie

paschalne oraz ich znaczenie dla wiary, ks. Borto akcentuje, że wiarygodność opowiadań o chrystofaniach wynika z osobistego doświadczenia ich świadków, które zostało potwierdzone ich męczeńską śmiercią. Współczesna refleksja nad znaczeniem znaków zmartwychwstania (pusty grób i chrystofanie paschalne) staje się pełniejsza, gdy jest prowadzona w perspektywie wiary, a więc w łączności z Kościołem, w którym permanentnie możemy doświadczać obecności i zbawczej mocy Zmartwychwstałego Pana.

Artykuł ks. Zbigniewa Niemirskiego nosi tytuł *Wiara w zmartwychwstanie – „nowy początek” drogi ucznia na przykładzie św. Pawła i św. Jakuba*. Autor ukazuje, jak wiara w zmartwychwstanie wyraziła się w przypadku św. Pawła Apostoła oraz św. Jakuba, brata Pańskiego, którzy nie należeli do kręgu uczniów towarzyszących ziemskiemu nauczaniu Jezusa. Ks. Niemirski wykazuje, że momentem decydującym dla ich wiary było spotkanie ze Zmartwychwstałym Panem. To osobowe doświadczenie zaowocowało gorliwością ewangelizacyjną i świadectwem wiary. Obaj stali się filarem wspólnot i dali podwaliny Kościołowi (św. Paweł w Imperium Rzymskim, św. Jakub – w Jerozolimie).

Kolejny z artykułów, autorstwa ks. Tomasza Siemieńca, poświęcony został „strukturom świadectwa” w Kościele pierwotnym. Autor ukazując „świadectwo” w terminologii Nowego Testamentu akcentuje dwa jego aspekty: wydarzeniowy i znaczeniowy. Kolejny punkt artykułu jest poświęcony omówieniu „struktur” świadectwa w dwudzieli Łukaszowym. Ks. Siemieniec podkreśla, że zarówno w nakazie misyjnym Łk 24, 44-49 jak i w tekście paralelnym Dz 1, 3-8 oraz kolejnym Dz 1, 20-26 treścią świadectwa jest Osoba Jezusa Chrystusa. Wezwanie do świadectwa jest nakazem, który można wypełnić dzięki pomocy Ducha Świętego. Autor podkreśla, iż pierwszą „instytucją” powołaną do dawania świadectwa byli Apostołowie, którzy mają swoich następców. W kolejnym punkcie artykułu zaprezentowane zostały „struktury” świadectwa wypuklone w listach pasterskich św. Pawła Apostoła. Świadectwo w Kościele jest ściśle związane z ludźmi wybranymi i ustanowionymi we wspólnocie na przełożonych za pośrednictwem nałożenia rąk. We wnioskach ks. Siemieniec podkreśla, że od samego początku chrześcijaństwa istniały struktury, których zadaniem było dawanie świadectwa (Dwunastu, Siedmiu itd.). Powołanie na oficjalnego świadka Jezusa dokonywało się z inicjatywy najpierw samego Jezusa, a następnie wspólnoty eklezjalnej.

Czwarty z artykułów, zamieszczonych w tej części książki, jest autorstwa ks. Józefa Kudasiewicza. Wybitny polski biblista ukazuje relacje między charyzmatem a instytucją w początkach Kościoła. Ks. Kudasiewicz wyjaśnia biblijne rozumienie charyzmatów i ukazuje charyzmaty ogólne (dar zbawienia ofiarowany przez Chrystusa, powołania chrześcijańskiego, życia wiecznego oraz spotkania). Następnie Autor omawia charyzmaty specjalne ukazane w pismach pawłowych, podkreślając ich duszpasterski charakter. Wskazuje, że w listach pawłowych istnieje tendencja do akcentowania charyzmatów służebnych, a nie spektakularnych. Prezentując relację między instytucją a charyzmatem w Kościele pierwotnym, polski biblista wykazuje, że nie ma sprzeczności między autorytetem apostołskim i charyzmatem. Zdaniem prof. Kudasiewicza całe życie chrześcijańskie trzeba rozumieć charyzmatycznie, a wszystkie dary udzielone poszczególnym osobom służą całej wspólnotie eklezjalnej.

Ostatnia partia artykułów została zamieszczona w trzeciej części, która nosi tytuł: *Świadectwo dzisiaj*. Artykuł ks. Wiesława Przygody ukazuje perspektywy nowej ewangelizacji na podstawie nauczania Jana Pawła II. Ks. Przygoda wyjaśnia genezę i znaczenie pojęcia „nowa ewangelizacja”, a następnie wymienia jej adresatów (narody z kręgu kultury euroatlantyckiej i przede wszystkim ludzie ochrzczeni, którzy ulegli dechrystianizacji) i omawia metody, którymi należy się posługiwać w tym dziele (świadczenie życia i osobista świętość oraz świadectwo wspólnotowe o Chrystusie uwzględniające nowe środki wyrazu). Co warto podkreślić, „w metodyce nowej ewangelizacji decydujące znaczenie ma zatem nowy zapał i entuzjazm ewangelizacyjny, pochodząca z inspiracji Ducha Świętego pomysłowość i twórczość ewangelizacyjna” (s. 170). Prezentując zagadnienie podmiotu i zasadniczych treści nowej ewangelizacji, Autor zaznaczył, że pierwszorzędym podmiotem jest Jezus Chrystus oraz Duch Święty działający w Kościele i przez Kościół, a dopiero w drugiej kolejności osoby indywidualne i wspólnoty. W swej treści nowa ewangelizacja nie jest głosem „innej Ewangelii”, lecz tej samej, jednak z nowym zapałem, nowymi metodami oraz z zastosowaniem nowych środków przekazu. W ostatniej części artykułu ks. Przygoda wskazał na aktualność projektu nowej ewangelizacji oraz wyzwania stojące przed tym dziełem (między innymi konieczność *aggiornamento*, umiejętność przełożenia programu nowej ewangelizacji na wymiar lokalny, kształtowanie właściwego rozumienia wolności ludzkiej, cierpliwość w pracy i nieoczekiwanie na spektakularne sukcesy, powrót do przepowiadania kerygmatycznego, kształtowanie wspólnotowego wymiaru Kościoła oraz jego wewnętrzna odnowa).

Drugi z artykułów poświęcony został ekumenicznemu perspektywom świadectwa chrześcijan. Ks. Przemysław Kantyka zaprezentował historyczne tło, które trzeba mieć na względzie, gdy chodzi o dążenie chrześcijan do dawania wspólnego świadectwa. Odnosił się także do sprawy męczenników w perspektywie ekumenicznej. Sedno tej kwestii stanowią słowa Jana Pawła II, który w encyklice *Ut unum sint* stwierdza, iż w akcie męczeństwa komunია pomiędzy podzielonymi chrześcijanami jest już doskonała (por. nr 84). W ostatnim punkcie artykułu Autor podjął się odpowiedzi na pytanie, czy możliwe jest dzisiaj ekumeniczne świadectwo chrześcijan? Kreśląc sytuację współczesnego ruchu ekumenicznego, ks. Kantyka wskazuje na szereg trudności (podziały w łonie wspólnot protestanckich, tendencje krytykujące ruch ekumeniczny, brak wspólnego nauczania na tematy etyczne i moralne), które stanowią przeszkodę na drodze do wspólnego świadectwa wiary wyznawców Chrystusa.

Kolejny artykuł zamieszczony w omawianej pozycji, to tekst Ewy A. Piasty pt.: *Świadectwo życia chrześcijańskiego w literaturze na przykładzie noweli „Sąd morza” Gertrudy von le Fort*. Autorka podjęła się analizy wymienionej w tytule noweli przyjmując założenie, że teksty literackie stanowią często zapis ważnych egzystencjalnie problemów i mogą integrować społeczności wokół pewnych wzorców. Autorka analizując treść utworu, ukazuje główne wątki religijne oraz sposób ich prezentacji. Stwierdza także, że „świat sensów interpretowanego utworu ogniskuje się wokół wartości chrześcijańskich, a przede wszystkim przebaczenia i miłości na wzór Chrystusa, uosobionych w głównej bohaterce Annie de Vitre” (s. 196). Ponadto dowodzi, że w analizowanej noweli obecna jest aksjologia biblijna (choć niekiedy za pomocą

symboliki niebiblijnej) oraz elementy *sacrum* niezwiązane z żadnym kręgiem konfesyjnym.

Ks. Andrzej Żądło podjął się ukazania liturgii jako „przestrzeni” świadectwa na rzecz jedności. Zaprezentował teologiczne podstawy jedności przeżywanej podczas liturgii – tajemnicę Trójcy Świętej oraz działania Osób Bożych w przestrzeni liturgicznej, a następnie omówił znaczenie liturgii w wymiarze wezwania do jedności. W kolejnym punkcie ukazał osobowe czynniki liturgii w służbie jedności (zgromadzenie, harmonijne dopełnianie się funkcji, osobę przewodniczącego oraz innych osób pełniących funkcje liturgiczne). Wśród nieosobowych czynników będących w służbie jedności Autor wyróżnia: wspólne zachowywanie postaw, wspólnie wykonywane gesty, wspólnie odczytywane-wysłuchiwane lub wyśpiewywane teksty. We wnioskach pastoralnych ks. Żądło wyakcentował, że liturgia ze swej natury stanowi szczególne miejsce, w którym dawane jest świadectwo na rzecz jedności chrześcijan.

Tekst autorstwa ks. Witolda Janochy podejmuje zagadnienie świadectwa chrześcijańskiego osób niepełnosprawnych. Niepełnosprawni nie tylko powinni być przedmiotem troski ze strony Kościoła, lecz również aktywnie uczestniczyć w jego życiu i dzielić się świadectwem swej wiary. Rozwijając to zagadnienie ks. Janocha omówił najpierw podstawy rozumienia godności osoby ludzkiej, której nie narusza niepełnosprawność. Z tego wynika potrzeba umożliwienia osobom niepełnosprawnym pełnego uczestniczenia w życiu Kościoła, co dokonuje się w ramach tzw. inkluzji, która oznacza włączenie tej kategorii osób we wszystkie obszary życia wspólnoty kościelnej oraz uznanie jej za zdolną do posługi na rzecz wspólnoty, a nie tylko do otrzymywania pomocy. Ks. Janocha przywołuje szereg wypowiedzi bł. Jana Pawła II.

Ostatni z artykułów został zatytułowany: *Świadectwo i męczeństwo chrześcijan we współczesnym Kościele i jego teologii*. Jego Autor, ks. Marek Jagodziński, swą analizę rozpoczął od ukazania teologicznego wymiaru świadectwa oraz szczególnej roli męczeństwa w chrześcijańskim świadectwie. Na tym tle Autor uwypuklił akcenty obecne we współczesnej interpretacji męczeństwa: rozumienie męczeństwa jako wzoru w wierze i miłości, uwidocznienie przez męczeństwo właściwego wymiaru śmierci, uwypuklenie ścisłej więzi między wiarą i moralnością, nienaruszalności praw moralnych oraz znak świętości Kościoła. Ks. Jagodziński omówił także zagadnienie męczeństwa w Kościele ze szczególnym uwzględnieniem znaczenia męczeństwa w XX wieku.

Publikacja *Chrześcijańskie świadectwo dzisiaj* doskonale wpisuje się, przeżywany Rok Wiary. Misją Kościoła jest dotrzeć do ludzi zagubionych w wierze, przeżywających kryzys wiary. Wydawnictwo AVE poprzez recenzowaną pozycję włącza się w nurt nowej ewangelizacji. W pełni uzasadnione są słowa uznania, skierowane zarówno pod adresem Redaktorów książki, jak również Autorów zamieszczonych tekstów (szkoda, że zabrakło krótkich informacji o autorach). Jestem przekonany, że niniejsza publikacja pomoże „ponownie odkryć treść wiary wyznawanej, celebrowanej, przeżywanej i przemodlonej” (Benedykt XVI, *Porta Fidei*, nr 9), i zaowocuje pogłębionym świadectwem wiary.

Ks. Jacenty Mastej
Katedra Chrystologii Fundamentalnej KUL